

DĖL KRIKŠČIONIŠKŲJŲ MISIJŲ IR UŽKARIAVIMO POBŪDŽIO BALTIJOS REGIONO RYTINĖJE PAKRANTĖJE XII AMŽIAUS ANTROJE PUSĖJE– XIII AMŽIAUS PIRMOJE PUSĖJE*

Marius Ščavinskas

Humanitarinių mokslų daktaras
Lietuvos istorijos instituto
Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės skyriaus
mokslininkas stažuotojas
El. paštas: marius_scavinskas@yahoo.com

Vietoje įvado

Istoriografijoje pastaruoju metu vis daugiau dėmesio yra skiriama krikščioniškųjų misijų ir kryžiaus karų santykių problematikai. Antai, danų tyrinėtojas Carstenas S. Jensenas neseniai išskėlė mintį, jog karines prievartines misijas vykdė jau pirmasis lybių vyskupas Meinhardas¹, nors tradicinė istoriografija taip lig šiol nemanė². Tačiau lenkų medievistas Marianas Dygo tuo suabejojo, pagrįstai teigdamas, kad prievartinėmis misijomis Meinhardas ga-

lėjo pasinaudoti, tačiau to nepadarė³. Kryžiaus karai Baltijos regione tampa ne tik enciklopedinių straipsnių objektais⁴, bet ir perkopia didžiųjų žygių į Palestiną šešėlių⁵ ir tampa Baltijos regiono europeizacijos sudedamąja dalimi⁶. Kita vertus, kryžiaus karai Baltijos regione, kaip ir rekonkista Pirėnų pusiasalyje, suteikia tam tikro specifinio kolorito, ypač šiuos regionus lyginant tarpusavyje⁷. Nors jau seniai konstatuota,

* Tyrimą finansavo Lietuvos mokslo taryba pagal projektą „Podoktorantūros (*post doc*) stažuocių įgyvendinimas Lietuvoje“.

¹ Jensen C. S. The early Stage of Christianisation in Livonia in Modern historical writings and contemporary Chronicles // *Studia Fennica. Historica* 9: Medieval History Writing and Crusading Ideology / Ed. T. M. S. Lehtonen, K. V. Jansen, J. Malkki, K. Ritari. Helsinki, 2005, p. 207–215.

² Plg. Hellmann M. Die Anfänge christlicher Mission in den baltischen Ländern // *Studien über die Anfänge der Mission in Livland [Vorträge und Forschungen, 37]* / Ed. M. Hellmann, 1989, S. 31; Rebane P. Denmark, the Papacy and the Christianization of Estonia // *Gli inizi del Cristianesimo in Livonia–Lettonia*. Roma, 1989, p. 180.

³ Dygo M. Mission und kreuzzug in der Anfängen der Christianisierung Livlands // *Kryžiaus karų epocha Baltijos regiono tautų istorinėje sąmonėje* / Ed. Rita Regina Trimonienė, Robertas Jurgaitis. Šiauliai, 2007, p. 66–84.

⁴ The Crusade. Almanac / Ed. M. M. Means, N. Schlager. Detroit–New York etc., 2005, p. 155–156.

⁵ Antai, Baltijos regionas pirmiausia aptariamas Antrojo, o vėliau ir kitų kryžiaus žygių kontekste nuo XIX a., ir toks aptarimas išliko iki šių laikų. Plg. Куплер Б. История крестовых походов. Москва, 1879, antr. fotogr. leidimas. Москва, 1995, c. 194–196. Berry V. G. The Second Crusade // *A History of Crusade*. Vol. I: The first Hundred years / Ed. M. W. Baldwin. Madison, Milwaukee, London, 1969, p. 463–512.

⁶ Blomkvist N. The Discovery of the Baltic. The Reception of a Catholic World-System in the European North (AD 1075–1225). Leiden, Boston, 2005, p. 9–11, 19–20, 25–26, 29, 119, 140, 200 ir kiti.

⁷ Jensen K. J. Crusading at the Fringe of the Ocean, Denmark and Portugal in the Twelfth Century //

kad kryžiaus žygiai buvo organizuojami ne tik į Palestiną ir ne tik dėl Viešpaties kapo⁸, Baltijos regionas pristatomas kaip Vokiečių ordino kovų su pagonimis veiklos sfera⁹. Tiesa, ši sfera istoriografijoje yra narstoma įvairiais aspektais, o tai rodo daugiabriaunį viso kryžiaus karų proceso Baltijos regione karkasą, palengva pripildomą tyrimo medžiagos¹⁰.

Ypač tai pasakytina apie karinių / prievartinių misijų traktuotę istoriografijoje. 1930 m. vokiečių istorikas Herbertas Achterbergas pirmasis pasiūlė skirstyti misijas pagal jų veiklos metodus – *Wortmission*, *Tatmission* ir *Schwertmission*, kur pastarasis misijų veiklos metodas reiškė „misijas kalaviju“, t. y. prievartines / karines misijas¹¹. Po vokiečių medievisto Hanso D. Kahlio tyrimų, kuriuose tyrinėtojas pagrindė karinių / prievartinių misijų kla-

sifikaciją į mažiausiai penkias dalis¹², istoriografijoje galutinai įsivyravo nuostata, kad karinės / prievartinės misijos ir yra *Schwertmission*, kurios peraugo į kryžiaus karus¹³. Pats H. D. Kahlis pagrindė ir tiesioginių bei netiesioginių karinių misijų terminus (*Indirekten Missionskrieg* ir *direkten Missionskrieg*¹⁴). Toks skirstymas istoriografijoje prigijo¹⁵, pradėti vartoti *Misionskrieg* arba *missionary war*¹⁶ terminai. Kitas vokiečių istorikas, Albertas Baueris, buvo dar kategoriškesnis – jis, nediferencijuodamas pačios prievartos, ir valdovų pastangas priversti savo pavaldinius priimti krikščionybę laikė prievartiniu krikštu¹⁷.

Pastaruoju metu vokiškojoje istoriografijoje, norint labiau „išgryninti“ *Schwertmission* sąvoką, o tiksliau, ją atskirti nuo krikščionių religijos primetimo (nebūtinai karinėmis priemonėmis), vartojamas ir kitas terminas – *Einkirchung*¹⁸. Jį pažodžiui išvertus reikėtų suvokti kaip „įbažnytinimą“, krikščioniškojo gyvenimo normų

Studia Fennica. Historica 9: Medieval History Writing and Crusading Ideology, p. 195–206.

⁸ Konceptualiausiai tai pagrindė – *Riley-Smith J.* The Crusades. A Short History. New Haven, London, 1987.

⁹ *Maschke E.* Der Deutsche Orden und die Preußen. Bekehrung und Unterwerfung in der preußisch-baltischen Mission des 13. Jahrhunderts. Berlin, 1928.

¹⁰ Mums įdomesnis kryžiaus karų ideologinis posūkis Baltijos regione, plačiau žr. *Brundage A. J.* The thirteenth-century Livonian Crusade: Henricus de Lettis and the First legatine Mission of Bishop William of Modena // *Brundage A. J.* The Crusades, Holy War and Canon law. Hampshire, 1991, p. 1–9. Plg. *Trupinda J.* Ideologija krucjatowa w kronice Piotra z Dusburga. Gdańsk, 1999; *Mažeika R.* Violent Victims? Surprising Aspects of the Just War Theory in the Chronicle of Peter von Dusburg // The Clash of Cultures on the Medieval Baltic frontier / Ed. A. V. Murray. Burlington, 2009, p. 123–137. Plg. naujausią darbą – *Tyeran C.* Henry of Livonia and the Ideology of Crusading // Crusading and Chronicle writing on the medieval Baltic frontier. A companion to the Chronicle of Henry of Livonia / Ed. M. Tamm, L. Kaljundi, C. S. Jensen. Burlington: Ashgate, 2011, p. 23–44.

¹¹ *Achterberg H.* Interpretatio Christiana. Verkleidete Glaubensgestalten der Germanen auf deutschem Boden. Leipzig, 1930, S. 87.

¹² *Kahl H. D.* Compellere intrare. Die Wendenpolitik Bruns von Querfurt im Lichte hochmittelalterlichen Misions – und Wölkerrechts // *Zeitschrift für Ostforschung.* 1955, Jahrg. 4, Heft. 3, S. 363–386.

¹³ Plg. *Dörriesv.* Fragen der Schwertmission // Baltische Kirchengeschichte. Beiträge zur Geschichte der Missionierung und Reformation, der evangelisch-lutherischen Landeskirchen und des Volkskirchentums in den baltischen Landen / Ed. R. Wittram. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1956, S. 17–25.

¹⁴ *Kahl H. D.* Compellere intrare, p. 374–378.

¹⁵ Plg. *Boockmann H.* Vokiečių ordinas. Dvylika jo istorijos skyrių. Vilnius, 2003, p. 89–91.

¹⁶ *Riley-Smith J.* The Crusades. A Short History, p. 96.

¹⁷ *Bauer A.* Der Livlandkreuzzug // Baltische Kirchengeschichte. Beiträge zur Geschichte der Missionierung und der Reformation, der evangelisch-lutherischen Landeskirchen und des Volkskirchentums in den baltischen Land / Ed. Reinhard Wittram. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1956, S. 27.

¹⁸ *Fuhrmann H.* Deutsche Geschichte im hohen Mittelalter [Deutsche Geschichte, Bd. 2]. Göttingen, 2003, S. 147–148.

(per evangelizaciją), kurias konvertitai privalo be diskusijų priimti, primetimą. Tokio primetimo („*christianae religioni subiungere*“) pavyzdį pateikia vokiečių istorikas Horstas Fuhrmannas, teigdamas, kad karinėmis priemonėmis pasiekus nedidelį efektą skleidžiant krikščionybę, toliau galima remtis prievartiniu „įbažnytinimu“ (*Einkirchung*)¹⁹. Kitas vokiečių tyrinėtojas, Michaelis Borgolte’as *Einkirchung* faktiškai prilygina netiesioginėms karinėms misijoms (*indirekten Misionskrieg*)²⁰. Tačiau atsižvelgtina į tai, kad abu vokiečių autoriai, kalbėdami apie *Einkirchung*, vis dėlto pateikė „įbažnytinimo“, kurį vykdė Paelbio slavų atžvilgiu užkariautojai saksai, remiami Vokietijos karalių, pavyzdžių.

Istoriografijoje teigiama, kad pirmosios tokios prievartinės misijos pasirodė Karolingų laikais, vykdant saksų genčių užkariavimus²¹. Nuo X a. tokios misijos buvo vykdomos prieš Paelbio slavų gentis²². Įdomu, kad prieš Paelbio slavus tokią prievartą dažniausiai vykdė vakarykščiai konvertitai saksai, prieš kuriuos pačius buvo vykdoma prievarta Karolingų laikais. Tačiau Paelbio slavų užkariavimui nesibaiigiant ir į užkariavimus įsitraukus Danijai

bei Lenkijai, procesas užtruko beveik iki pat XII a. antrosios pusės²³. Kaip tik apie tą laiką pirmąjį kryžiaus žygį prieš estus pradėjo danai²⁴, o truputį anksčiau prieš suomius – švedai²⁵. Tai sudarė prielaidas pradėti prievartines misijas ir baltų genčių žemėse. Lygia greta istoriografijoje buvo svarstoma, prieš kokius pagonis – „grynuosius“ ar apostatus – buvo dažniausiai skelbiamos prievartinės misijos²⁶. Taip pat keltas klausimas, ar Vokiečių ordinas, vykdydamas specifinį kryžiaus karą (*reisen*)²⁷, vykdęs krikščioniškas misijas ar vis dėlto nevykdęs²⁸, ar būta prieštaravimų tarp misijų ir kryžiaus žygių²⁹, ar tinkamai vartojamas terminas *Schwertmission*³⁰.

²³ Tyrinėtojai kaip tik mano, kad XII a. antroji pusė yra riba, skirianti taikias misijas nuo prievartinių / karinių. Plg. naujausią literatūrą – *Fonnesberg-Schmidt I.* The Popes and the Baltic Crusades 1147–1254. Leiden–Boston, 2007, p. 74; *Śliwiński B.* The Christianisation of Prussia: The Polish contribution until the introduction of the Teutonic Order // *Castri Dominae Nostrae Litterae Annales*, Vol. I: Christianization of the Baltic region / Ed. J. Gąssowski. Pułstak, 2004, p. 58.

²⁴ Apie tai plačiau – *Rebane P.* Denmark, the Papacy and the Christianization of Estonia, p. 182–201.

²⁵ *Lindkvist T.* Crusades and Crusading Ideology in the Political History of Sweden 1140–1500 // *Crusade and Conversion on the Baltic Frontier 1150–1500* / Ed. A. V. Murray. Aldershot–Burlington, 2001, p. 120–122.

²⁶ *Wenskus R.* Studien zur Historisch-Politischen Gedankenwelt Bruns von Querfurt. Münster–Köln, 1956, S. 149–152.

²⁷ *Brundage J. A.* The Thirteenth-Century Livonian Crusade, p. 1–9. Plg. *Ehlers A.* Crusade of the Teutonic Knights against Lithuania Reconsidered // *Crusade and Conversion on the Baltic Frontier 1150–1500*, p. 25–42.

²⁸ Paskutinius vertinimus žr. *Fonnesberg-Schmidt I.* The Popes and the Baltic Crusades 1147–1254, p. 61; *Bombi B.* Innocent III and the praedicatio to the Heathens in Lovonia (1198–1204) // *Medieval History Writing and Crusading Ideology*, p. 233–238.

²⁹ *Maier C. T.* Preaching the Crusades. Medicant Friars and the Cross in the Thirteenth century. Cambridge, 2006, p. 48–52.

³⁰ Plg. *Ekdahl S.* Die Rolle der Ritterorden bei der Christianisierung der Liven und Letten // *Gli inizi del Cristianesimo in Livonia-Lettonia*, S. 205–206.

¹⁹ Ten pat, p. 148.

²⁰ *Borgolte M.* Die mittelalterliche Kirche. München, 2004, S. 11.

²¹ Apie tai – *Schneider R.* Karl der Große – politisches Sendungsbewußtsein und Mission // *Kirchengeschichte als Missionsgeschichte* Bad. II: Die Kirche des Früheren Mittelalters / Ed. E. Halbband, K. Schäferdiek. München, 1978, S. 227–248. Plg. *Padberg L. E.* Die Christianisierung Europas im Mittelalter, Stuttgart, 1998. Teologinis Karolio Didžiojo karų įprasminimas – *Albert M.* „Like the army of God’s camp“: political theology and Apocalyptic warfare at Carlemagne’s court // *Viator*. 2010, vol. 41, no. 2, p. 1–20.

²² *Lotter F.* The crusading idea and the conquest of the region East of the Elbe // *Medieval frontier societies* / Ed. R. Bartlett, A. Mac Kay. Oxford, 1989, p. 267–273.

Remiantis daugelio dešimtmečių istoriografija, į akis krinta du įdomūs dalykai, kurie iki šiol nesusilaukė deramo tyrėjų dėmesio. Misijų skirstymas į taikias ir karines vis dėlto iki galo nepaaiškina, kodėl ir kaip misijose atsirado prievartos elementų. Šis klausimas skamba juo nuostabiau atsižvelgiant į Apaštalo sosto raginimus vykdyti taikias krikščioniškas misijas jau vykstant kryžiaus karams Baltijos regione³¹. Maža to, nelabai aišku, apie kokią prievartą reikėtų kalbėti, ypač atsižvelgiant į konkrečius atvejus. Vargu ar teisinga misijas skirstyti į taikias ir karines pagal tai, ar paskui misionierių, ar prieš jį eidavo karinės pajėgos, kaip pastaruoju metu teigė lenkų tyrinėtojas Błażejus Śliwiński³². Juk akivaizdu, kad ne misionierius, o jį remianti pasaulietinė valdžia turėjo galios vykdyti tam tikrus prievartinius veiksmus, kurie iki šiol istoriografijoje suvokiami kaip *Schwertmission* arba *Einkirchung*. Tai pirmas dalykas.

³¹ Čia paminėtina M. Maccarrone cituojama popiežiaus Inocento III 1201 m. balandžio 19 d. bulė Iškikilės (vėliau Rygos) vyskupui Albertui, žr. *Maccarrone M. I Papi e gli inizi della christianizzazione della Livonia // Gli inizi del Cristianesimo in Livonia-Lettonia*, p. 78. Tokia pat samprata pateikiama ir 1204 m. spalio 12 d. Inocento III bulėje *Etsi verba evangelizantium pacem*, žr. *Liv-, Est- und Curländische Urkundenbuch // Ed. F. G. von Bunge. Reval, 1875, Bd. I, nr. 14, p. 18–20*. Bet, kaip jau istoriografijoje pastebėta, raginimai taikiai evangelizuoti nuskambėdavo Inocento III bulių agendose, bet ne dispozicijose, žr. *Bombi B. Innocent III and the praedicatio to the Heathens in Livonia (1198–1204) // Medieval History Writing and Crusading Ideology*, p. 233, 235. Plg. kitus pavyzdžius – *Fonnesberg-Schmidt I. The Popes and the Baltic Crusades 1147–1254*, p. 114–115. Tą patį deklaravo ir popiežius Aleksandras IV 1256 m. liepos 15 d. bulėje Lenkijos dvasininkams, žr. *Vetera Monumenta Poloniae et Lithuaniae gentiumque finitimarum historiam illustrantia // Ed. A. Theiner. Osnobrück, 1969, t. I, p. 71*. Plg. *Muldon J. Popes, lawyers and infidels. Pennsylvania, 1979*, p. 11–12, 17, 30–31, 45–57.

³² *Śliwiński B. The Christianisation of Prussia*, p. 58.

Antrasis akivaizdžiai iškyla bandant paaiškinti, kaip nuo taikių misijų buvo perėita prie karinių / prievartinių misijų. Labai trumpai aptarta istoriografija siūlo atsižvelgti į kryžiaus karų faktorių, išvesdama minėtą hibridinį terminą *Missionskrieg*. Bet norint nustatyti prievartos santykį su kryžiaus karais, reikia pažiūrėti, kaip konkrečiu atveju šis santykis skleidžiasi. Kita vertus, būtina atsižvelgti į tas visuomenes, kurios neturėjo valstybingumo, ir tas, kurios kūrė arba jau buvo sukūrusios savo valstybes. Antai, vienokia prievarta buvo baltų gentyse, kurios neturėjo valstybingumo, todėl ir christianizacija čia buvo vienkio pobūdžio. Visai kitaip christianizacijos procesas vyko Lietuvoje, kurios pirmasis valdovas Mindaugas priėmė krikščionybę (1251 m. pradžioje) ir iš popiežiaus gavo karališkąjį vainiką (1253 m. vasarą)³³. Tai turint omenyje galima formuluoti ir tyrimo uždavinį – išanalizuoti krikšto priėmimo atvejus Baltijos rytinėje pakrantėje ir susieti juos su kryžiaus karų epochoje kintančiu misionieriaus vaidmeniu užkariavimuose.

Krikšto priėmimo atvejai Baltijos rytinėje dalyje

Istoriografijoje jau konstatuota, kad krikščionybė į šiaurę nuo Alpių buvo priimama „iš viršaus į apačią“, t. y. pirmiausia krikštą priimdavo valdovas su artimiausiais giminaičiais ir draugais, paskui kiti kilmingi pavaldiniai ir galiausiai visi kiti žmonės³⁴.

³³ Apie Mindaugo krikštą ir karūnaciją lietuvių istoriografijoje konceptualiausias darbas – *Gudavičius E. Mindaugas. Vilnius, 1998*, p. 215–240.

³⁴ *Boockmann H. Vokiečių ordinas*, p. 63. Plg. *Mindaugo krikšto atvejį – Ivinskis Z. A contribution to the history of conversion of Lithuania // Baltic and Scandinavian countries. 1939, vol. V, issue 1 (11), p. 14*.

Tose visuomenėse, kur valdovų nebūdavo, valstybingumo samprata tik klostėsi arba iš viso jos neturėta, misionieriai vis tiek buvo suinteresuoti bendradarbiauti su vietos politiniu elitu, kad ir koks menkas jis būtų³⁵.

Kalbant apie šventojo karo su „tikraisiais“ pagonimis ir kryžiaus karų raidą Baltijos regione, galima išskirti kelis esminius chronologinius lūžius. Pirmoji riba žymi XII a. vidurį, tai sutapo su Antruoju kryžiaus žygiu ir jo atgarsiais Paelbio slavų žemėse bei Pirėnų pusiasalyje³⁶. Tačiau popiežiaus Eugenijaus III bulė *Divini dispensatione* ir šv. Bernardo Klerviečio retorika geriausiu atveju tik atvėrė duris karui su pagonimis (o ne su jais laikytais musulmonais!)³⁷. Mat lenkų kunigaikščio Boleslovo Garbanotojo žygis prieš prūsus, kuris įvyko tuoj po kryžiaus žygio prieš Paelbio slavus vendus³⁸, nors kai kurių tyrinėtojų ir laikomas kryžiaus žygiu (nes esą remtasi ta pačia *Divini dispensatione* bule)³⁹ arba, Jano Powierskio manymu, – baudžiamuoju žygiu⁴⁰, kaip ir pats žygis

prieš vendus, vis dėlto greičiau buvo išimtis, o ne besiklostanti praktika⁴¹.

Iki popiežiaus Aleksandro III bulės *Non parum animus* ideologinė kryžiaus karų Baltijos regione retorika beveik nekito, o kryžiaus žygio organizavimo vėjus prieš Baltijos rytinės pakrantės gentis (konkrečiau – estus) prasidėjo 1171 m.⁴² Danų tyrinėtoja Ida Fonnesberg-Schmidt mano, kad pokyčių atsirado XIII a. Honorijaus III pontifikato metu. Kaip tik nuo Antrojo kryžiaus žygio iki pat vadinamojo kryžiaus žygio prieš estus jokių žygių nebuvo surengta, nors bandymų ir būta, o kai kurie karo žygiai vėlesnių laikų kronikose buvo įvardyti kryžiaus karais⁴³. Honorijus III kryžiaus žygius Baltijos regione sulygino su kryžiaus žygiais į Šventąją žemę, o tai vienas esminių karų su „tikraisiais“ pagonimis sampratos lūžių. Kaip tik popiežius Grigalius IX per Vokiečių ordiną ėmė įgyvendinti visas Honorijaus III idėjas⁴⁴.

Neabejotina, kad karinių struktūrų pasirodymas Livonijoje ir Prūsijoje lėmė kitokį krikščioniškųjų misijų pobūdį. Neišsime perpasakoti nei Kalavijuočių, nei Vokiečių ordino atsiradimo Baltijos regione istorijos⁴⁵. Tačiau akivaizdu, kad vienkia padėtis susiklostė iki Livonijos ordino atsiradimo ir Vokiečių ordino įsteigimo,

³⁵ Žr. naujausią istoriografiją – *Sanmark A. Power and Conversion: A Comparative Study of Christianization in Scandinavia*. Uppsala, 2004, p. 79–88.

³⁶ Naujusias išsamus darbas šiuo klausimu – *Phillips J. The Second Crusade. Extending the frontiers of Christendom*. New Haven, London, 2007, p. 37–60, 136–265.

³⁷ Iš naujesnių darbų, skirtų musulmonų, kaip pagonių arba „netikrų“ krikščionių įvaizdžiui Viduramžių Europoje, žr. *Conklin Akbari S. Idols in the East. European representation of Islams and the Orient 1100–1450*. Cornell University Press, 2009, p. 200–279.

³⁸ Plačiau – *Gładysz M. Zapomniani krzyżowcy. Polska wobec ruchu krucjatowego w XII–XIII wieku*. Warszawa, 2004, s. 94–96.

³⁹ *Białuński G. Studia z dziejów plemion pruskich i jaćwieskich*. Olsztyn 1999, s. 45.

⁴⁰ *Powierski J. Stosunki polsko-pruskie do 1230 r. Ze szczególnym uwzględnieniem roli Pomorza Gdańskiego*. Toruń, 1968, s. 112–113.

⁴¹ J. Phillips savo monografijoje žygio prieš prūsus net neminėjo, nors žygiui prieš vendus skyrė atskirą skyrių, žr. *Phillips J. The Second Crusade*, p. 228–243.

⁴² *Rebane P. Denmark, the Papacy and the Christianization of Estonia*, p. 177–178.

⁴³ Plačiau – *Fonnesberg-Schmidt I. The Popes and the Baltic Crusades 1147–1254*, p. 60–186.

⁴⁴ Ten pat, p. 192–210.

⁴⁵ Vokiečių ordino atsikraustymo ir įsitvirtinimo istorija bei istoriografija plačiai pristatyta naujoje kolektyvinėje monografijoje [M. Biskup, R. Czaja, W. Długocki, M. Dygo, etc] *Państwo zakonu krzyżackiego w Prusach. Władza i społeczeństwo*. Warszawa, 2008, s. 53–104, 200–232. Plg. *Boockmann H. Vokiečių ordinas*, p. 54–94.

ir kitokia – vėliau. Pirmu atveju, sekant tradicine istoriografija, galima kalbėti apie taikias misijas, kitu atveju – apie karines / prievartines. Tačiau, kaip matysime, pastarosios neužgožė taikiųjų misijų, taigi, keltinas klausimas, ar galima kalbėti apie taikių misijų transformaciją į karines / prievartines misijas? Kad būtų aiškiau, peržiūrėkime charakteringesnius taikių ir prievartinių misijų būdus Baltijos rytinėje pusėje, pateiktus rašytiniuose šaltiniuose. Aiškumo dėlei galima išskirti kelis atvejus, kaip užkariautojai primesdavo krikštą toms visuomenėms, kurios neturėjo valstybingumo.

1) Pagonių krikštas mainais į užkariautojų pagalbą sprendžiant tarpusavio rietenas. Vyskupas Meinhardas (tiesa, tada dar augustinų vienuolis) pasiūlė lybiams krikštytis mainais už gynybą nuo lietuvių⁴⁶. Kronikininko Henriko Latvio pateiktame derybų siūzete akivaizdus paties Meinhardo suinteresuotumas nekenėti nuo lietuvių išpuolių. Šis suinteresuotumas sutapo su lybių siekiu apsaugoti nuo lietuvių, nors kronikininkas pabrėžė jų politinę priklausomybę nuo Polocko kunigaikščio⁴⁷. Neabejotina, kad Meinhardo pasiūlymas krikštyti buvo taikus, nes jokių prievartinių veiksmų jis nesiėmė prieš tuos, kurie, pastačius Ikškilės pilį, atsisakė krikštytis. Tad negalime sutikti su minėtu C. S. Jensen, kad nuo pat pradžių Meinhardas vykdęs misijas vadovaudamasis kryžiaus karų idėja. Tyrinėtojo pristatomas pavyzdys,

kai buvo strėlėmis apšaudyti žiemgaliai⁴⁸, greičiau iliustruoja ne karinių misijų veiklą, o Meinhardo suinteresuotumą ginti savo turtą. Juk Henrikas Latvis aiškiai pasakė, kad dalį Ikškilės pilies Meinhardas statė savo, o ne kitų vokiečių pirklių ar lybių lėšomis⁴⁹. Tas pats pasakytina ir apie tuos vokiečių pirklius, kurie, manytina, taip pat prisidėjo prie pilies statybos finansavimo. Atsižvelgtina, kad strėlės buvo skirtos pilį puolusiems žiemgaliams, o ne patiems lybiams. Tad čia matome ne misijų veiklos, o karinio susidūrimo siūzetą, kur užpuolikai žiemgaliai siekė apiplėšti vokiečių pirklius ir lybius. Ar pats pilies pastatymas yra jau kryžiaus karų inspiruotas veiksmas, ar tai buitinis vokiečių pirklių ir Meinhardo bei dalies lybių diduomenės noras apsaugoti savo turtą nuo juos puldinėjančių lietuvių ir žiemgalių – atskiras klausimas. Bet atsižvelgtina į vieną svarbų niuansą – Meinhardo laikais prie Dauguvos dar nebuvo pradėta kurti užkariautojų politinį darinį, koku tapo Kalavijuočių ordinas pačioje XIII a. pradžioje. Meinhardas stovėjo šio kūrimo ištakose. Šiuo atveju akivaizdus buitinis ir karinis, o tiksliau, plėšiamasis kontekstas. Reikėtų sutikti su M. Dygo nuomone, kad Meinhardas galėjo pasinaudoti tam tikrais prievartiniais veiksmais prieš lybius, tačiau nepasinaudojo⁵⁰. Tokios nuomonės laikosi ir Markas R. Munzingeris, suabejojęs Meinhardo ketinimais organizuoti kryžiaus žygį prieš lybius⁵¹,

⁴⁸ C. S. Jensen. The early Stage of Christianisation in Livonia in Modern historical, p. 209–210.

⁴⁹ Heinrichs. Livländische Chronik, Lib. I, § 6, p. 3: „*Quinta pars castris sicut a predicatoris surgit expensis, sic eius cedit proprietati <...>*“

⁵⁰ Dygo M. Mission und kreuzzug in der Anfängen der Christianisierung Livlands, p. 83.

⁵¹ Munzinger M. R. The profits of the Cross: merchant involvement in the Baltic Crusade (c. 1180–1230) // Journal of Medieval History. Vol. 32, 2006, p. 170.

⁴⁶ Heinrichs. Livländische Chronik // Scriptores rerum Germanicarum / Ed. L. Arbusow, A. Bauer. Hannover, 1955, Lib. I, § 5, p. 3: „*Recedentibus Letthonibus causatur iam dictus Meynardus. <...> Quibus castra fieri pollicetur, si filli Dei censeri et esse decreverint. Placet et promittitur et, ut baptismum recipiant, iuramento firmatur.*“

⁴⁷ Ten pat, Lib. I, § 3, p. 2.

juolab pats Henrikas Latvis, kalbėdamas apie Meinhardo veiklą, užsiminė tik apie vieną organizuotą karinę kampaniją, jai suteikus kryžiaus žygio statusą, kurioje dalyvavo pats vyskupas. Bet šie karo veiksmai buvo nukreipti ne prieš lybius, o prieš pagonis kuršius ir estus⁵². Beje, į Estijos Vironijos žemę, anot Henriko Latvio, kryžininkai atplaukę atsitiktinai, nes laivus ten nubloškusi audra, o ne specialiai⁵³, tad pagal pirminį sumanymą žygis turėjęs įvykti Kurše. Be to, neaišku, ar tikrai būtent šiam žygiui bandyta suteikti kryžiaus žygio statusą, nes kronikoje iki tol nebuvo kalbama nei apie kovas su kuršiais, nei apie jų bedievystę, dėl ko reikėtų kryžiaus žygiu siekti „geresnių“ santykių su šiais vakarų baltais. Atsižvelgtina ir į tai, kad po Meinhardo mirties (1196 m.) pasirodęs naujasis vyskupas Bertoldas, kuris, kaip pabrėžė Henrikas Latvis, atvykęs be kariuomenės „*primo sine exercitu*“⁵⁴. Taigi, tik atvykęs į Livoniją, karinių misijų nenaudojo ir pats Bertoldas.

Henrikas Latvis pateikia ir daugiau pavyzdžių, kai siūloma pagalba ir apsauga mainais už krikštą. Antai 1219 m. dalis žiemgalių iš Mežuotnės pilies, vokiečių ir vyskupo Alberto prašydami apsaugos nuo juos puldinėjančių kitų žiemgalių ir lietuvių, sutiko krikštytis⁵⁵. Neabejotina, kad tokia „pagalba“ lybiams ar žiemgaliams reiškė priklausomybę nuo besikuriančios

vokiečių kolonijos. Kartu šie pavyzdžiai iliustruoja, kad krikštas buvo priimamas po abiejų pusių derybų. Taigi, čia dar būta laisvos valios priimant sprendimus. Ypač tai akivaizdu Mežuotnės pilies žiemgalių atveju. Norėdami apsisaugoti nuo kitų žiemgalių ir lietuvių, Mežuotnės žiemgaliai krikštijosi ir į pilį įsileido vyskupo Alberto karinę igulą. Tačiau greitai, pasikeitus situacijai, konvertitai susidėjo su tais pačiais lietuviais ir kitais žiemgaliais prieš vokiečius. Bet kryžininkams apsupus pilį (1220 m. vasarį), galiausiai ją užėmus, pilies gynėjų pažadas krikštytis buvo visai kitokio pobūdžio, nes situacija buvo visai kita⁵⁶. Taigi, 1219 m. Mežuotnės pilies žiemgalių krikštas (o greičiau – *prima signatio* suteikimas) ir 1220 m. vasario krikštas – du skirtingi dalykai. Skirtumas ne tik tas, kad 1220 m. vasarį šie žiemgaliai buvo traktuojami kaip apostatai, bet ir tas, kad vyskupas ir kryžininkai šių pilėnų nelaiškė savarankišką sprendimą priimančiais subjektais, kaip buvo 1219 m.

Žinoma, šis savarankiškumas greičiausiai taip pat turėjo ribas. Lybiai, besitariančys su Meinhardu dėl krikšto ir Ikškilės pilies pastatymo, tik iš dalies galėjo disponuoti laisve priimdami sprendimus, nes jiems tam tikrą politinę įtaką darė Polocko kunigaikštis, kurio turėjo atsiklausti misionierius, prieš pradėdamas veiklą⁵⁷. Tačiau Polocko vaidmens negalime sureikšminti. Šie lybiai jau buvo žengę politinio savarankiškumo keliu, tai rodo Koknesės ir Jersikos „kunigaikštysčių“ pavyzdžiai⁵⁸.

⁵² *Heinrichs*. Livländische Chronik, Lib. I, §13, p. 7.

⁵³ Ten pat, Lib. I, § 13, p. 7.

⁵⁴ Ten pat, Lib. II, § 2, p. 8.

⁵⁵ Ten pat, Lib. III, cap. XXIII, § 3, p. 156: „<...>

Et ait episcopus [Rygos vyskupas Albertas] „*si baptizari volueritis et leges accipere christianas, tunc vobis auxilium prebebitus et in fraternitatis nostre consorcium recipietis*“ *Et dixerunt illi* [turimi omenyje žiemgaliai] „*Baptizari quidem propter aliorum Semigallorum et Letonum ferocitatem non audemus, nisi missis viris tuis ad nos in castrum nostrum ab illorum impugnatione nos tuearis* <...>.“

⁵⁶ Ten pat, Lib. III, cap. XXIII, § 8, p. 162–164.

⁵⁷ Ten pat, Lib. I, § 3, p. 2.

⁵⁸ Plačiau – *Šnē A.* The Emergence of Livonia: The transformations of Social and Political Structures in the Territory of Latvia during the Twelfth and Thirteenth Centuries // *The Clash of Cultures on the Medieval Baltic frontier*, p. 58–64.

Bet kuriuo atveju Meinhardas su Ikškilės, Holmo ir kitų vietovių lybių diduomene tarėsi. Bet šis tarimasis nebuvo toks, koks buvo įmanomas tariantis su valdovu, taigi mastai ir tarimosi, o kartu ir misijų perspektyva priklausė nuo daugelio veiksmų ir aplinkybių, kurios, kaip parodo Henriko Latvio kronika, dažnai keisdavosi.

Mežuotnės pilies žiemgaliai 1219 m. sprendimą krikštytis priėmė jau kitomis aplinkybėmis. Pirmiausia regione veikė Kalavijuočių ordinas, reguliariai atvykdavo kryžininkai ir klostėsi vietinė užkariautojų žemėvalda, t. y. iš esmės kūrėsi savarankiška valda, kurios galva formaliai buvo Rygos vyskupas Albertas, taigi, misisionierius. Vadinasi, iš esmės besitariančios šalys nebuvo lygiavertės: vyskupas Albertas su kryžininkais buvo stipresnieji, antroji šalis – politinės konjunktūros paveikti žiemgaliai – silpnesnieji. Jų pasidavimas reiškė jų žemių įtraukimą į Alberto kuriamą valdą, o tai nebuvo tas pats, kas Ikškilės lybių bendradarbiavimas su Meinhardu XII a. antroje pusėje.

2) Pagonių krikštas kaip galima taikos sudarymo sąlyga, kai, kaip Mežuotnės 1220 m. vasario mėn. atveju, kryžininkai krikštijamųjų netraktavo kaip savarankišką sprendimą priimančių subjektų. Dažniausiai tokios taikos sąlygos buvo pateikiamos po sėkmingo Vokiečių ordino riterių žygio. Žinoma, krikšto priėmimas reiškė ne ką kita, kaip pasidavimą vokiečių valdžiai. Štai žuvus vyskupui Bertoldui 1198 m. lybiai sudarė taiką ir pasikrikštijo⁵⁹. Beje, dar prieš žūtį Bertoldas iš lybių pareikalau-

⁵⁹ *Heinrichs*. Livländische Chronik, Lib. II, § 7, p. 10–11: „*Lyvones <...> pacem innovant et vocatis ad se clericis primo die in Holme circiter L baptizati sunt, sequenti die in Ykescola circiter centus convertuntur.*“

vo įkaitų⁶⁰. Įkaitus pradėjo imti ir vyskupas Albertas, tik ką su kryžininkų kariuomene atvykęs į Livoniją, taigi, dar iki įsteigiant Kalavijuočių ordiną⁶¹. Tas pats nutiko ir 1205 m.⁶² 1219 m. Estijoje, nusiaubus dalį žemių, jų žmonės ėmė prašyti pasigailėjimo ir taikos, sutiko krikštytis ir pasiduoti užkariautojų valdžiai⁶³. Tokių pavyzdžių mirga ir Petro Dusburgiečio kronikoje. Antai, pradėjus Pamedės užkariavimą, o konkrečiau – užėmus Reisių valsčių, 1236 m. su nugalėtais pamedėnais buvo sudaryta taika ir jie krikštijosi⁶⁴. Įdomu, kad kronikininkas mini tam tikras teises ir laisves, kurios buvo garantuotos diduomenei, pasidavusiai Vokiečių ordino valdžiai⁶⁵. Greičiausiai panaši sutartis buvo sudaryta 1219 m. ir su Mežuotnės pilėnais. Tik skirtumas tarp jų tas, kad Reisių pamedėnai buvo priversti sudaryti taiką ir krikštytis, o Mežuotnės pilėnai patys savanoriškai į savo pilį įsileido kryžininkų įgulą. 1236 m. Reisių pavyzdys rodo ir kitką. Vokiečių ordinas, bent jau pradiniame užkariavimų etape iki pirmojo prūsų sukili-

⁶⁰ Ten pat, Lib. II, § 5, p. 10.

⁶¹ Ten pat, Lib. III, cap. IV, § 4, p. 14.

⁶² Ten pat, Lib. III, cap. IX, § 9, p. 30: „<...> *eorum castro <...> exusto pacem cum Theuthonicis datis obsidibus ineunt et in brevi se Rigam venire et ibi baptizari promittunt. Quod et postea ita factum est.*“

⁶³ Ten pat, Lib. III, cap. XXIII, § 7, p. 160–161: „*Et postquam graviter nimis diebus quinque totam terram illam percusserunt et milia multa populorum interfecerunt, venerunt tandem ad nos seniores provinciarum <...> suppliciter pro pace petentes. Et ait Rodolfus, fratrum milicie magister: „Si ergo volueritis baptizari et eundem Deum unum christianorum nobiscum colere, pacem illam <...>. Et placuit eis verbum et statim promiserunt omnia christianitatis iura cum baptismo Rigensium se fideliter accepturos.*“ Analogiška situacija pateikiama aprašant 1211 m. žygį į kitą Estijos vietovę, žr. ten pat, Lib. III, cap. XIV, § 11, p. 83–85.

⁶⁴ *Petrus Dusburgietis*. Prūsijos žemės kronika, p. 95–97.

⁶⁵ Ten pat, p. 95.

mo, buvo linkęs į tam tikrus kompromisus, žinoma, tokius, kurie nekvestionavo nei ordino valdžios bei Bažnyčios, nei paties užkariavimo fakto.

Visi šie pavyzdžiai rodo, kad savarankiško krikšto galimybė iš lybių, prūsų ar estų buvo atimta. Tai atsitiko tada, kai, pavyzdžiui, lybių ar estų atveju, Rygos vyskupas Albertas tapo ne tik misionieriumi, bet ir kuriamo politinio darinio vadovu. Tokiomis aplinkybėmis buvo galima arba primesti savo valią (taigi ir galią) vietinei diduomenei, arba tikėtis, kad ji pati sutiks bendradarbiauti su užkariautojais, kaip nutiko jau aptartu 1219 m. Mežuotnės pilėnų atveju.

Reikėtų atsižvelgti į tai, kad tokio pobūdžio krikšto akcijos galėjo įvykti arba tuoju pat po karo žygio, taigi, dar neišsiskirsčius kryžiaus žygio dalyviams, arba jam pasibaigus. Antai Vironijos žemės seniūnų krikštas įvyko dalyvaujant kryžininkų kariuomenei, tai aiškiai nurodo Henrikas Latvis⁶⁶. Pirmu atveju krikšto akcijos neretai būdavo parodomosios, kaip Čekijos karaliui Pšemislui II pirmą kartą atvykus į Prūsiją⁶⁷. Antru atveju misionieriai ir (arba) Vokiečių ordino ir jo atšakos kunigai atvykdavo krikštyti pagonių kryžininkams jau išsiskirsčius. Bet taika ir pasidavimas buvo galimas ir be karo žygio. Popiežiaus legatas Vilhelmas Modenietis tokį pasidavimo modelį siūlė žiemgalių kunigaikščiui Viestartui⁶⁸. Bet kuriuo atveju tokio krikš-

to ir taikos sudarymo rezultatas – pasidavimas užkariautojams (žinoma, Viestarto tai netenkino)⁶⁹.

Reikia atsižvelgti į tai, kad su Viestartu dėl krikšto derėjosi ne pats Rygos vyskupas Albertas, o Apaštalų sosto legatas Modenos vyskupas Vilhelmas. Viestarto atvejis skyrėsi nuo tokių, kuriuos pateikė Petras Dusburgietis kalbėdamas apie Reisių valsčių ir kitas vietas. Skirtumas ne tik tas, kad Viestartas dar nebuvo nugalėtas karinėmis priemonėmis, bet kitokios buvo ir aplinkybės, gal net kreipimosi tonas. Juk, anot Henriko Latvio, į žiemgalių kunigaikštį dėl krikšto kreipėsi pats popiežiaus legatas. Atrodo, kreiptasi lyg ir į suvereną, nes Viestartas sau leido išsisukti nuo krikšto, dalyvaujant pačiam Vilhelmui Modeniečiui, prašydamas iš pradžių atsiųsti dvasininką krikščioniškoms tiesoms išaiškinti. Tačiau kronikininkas, pasakodamas apie Viestarto atvykimą pas popiežiaus legatą, vartoja žodžius *vocatus ad eum*, t. y. pakviestas, pašauktas pas legatą⁷⁰. Žinoma, kad suverenų valdovas taip nebūtų pakviestas kaip pavaldinys. Tad jeigu Viestartas ir buvo tam tikrų žemių suverenų, tokiu jo nelaikė pats popiežiaus legatas. Ir tai natūralu, nes jau buvo įkurta Žiemgalos vyskupija, turėjusi apimti ir dar nenukariautas, taigi ir paties Viestarto žemes. Neužmirškime, kad Viestartas nuo pat pirmų susidūrimų su vokiečiais akimirku buvo linkęs bendradarbiauti. Antai, įdomiomis aplinkybėmis jis pirmą kartą buvo paminėtas Henriko Latvio kronikoje: Viestartas prašė vokiečių pagalbos kare su lietuviais⁷¹, o kitą kartą, kaip rygiečių sąjun-

⁶⁶ *Heinrichs*. Livländische Chronik, Lib. III, cap. XXIII, § 7, p. 161–162.

⁶⁷ Plačiau – *Gudavičius E.* Kryžiaus karai Pabaltijyje, p. 115–116.

⁶⁸ *Heinrichs*. Livländische Chronik, Lib. III, cap. XXIX, § 4, p. 211: „*Venit etiam Viesthardus Semigallorum princeps, vocatus ad eum* [t. y. Vilhelmo Modeniečio] *quem multis disceptationibus et sermonibus longis <...>. Sed ille infidelitatis sue duritia verba salutis non intelligens et nondum baptismum recipiens <...>.*“

⁶⁹ *Gudavičius E.* Kryžiaus karai Pabaltijyje, p. 38–39.

⁷⁰ *Heinrichs*. Livländische Chronik, Lib. III, cap. XXIX, § 4, p. 211.

⁷¹ Ten pat, Lib. III, cap. IX, § 2, p. 26.

gininkas, dalyvavo žygyje prieš nepaklusnius Turaidos lybius⁷². Žinant šį kontekstą, nenuostabu, kad Viestartas buvo pašauktas pas popiežiaus legatą ir jam buvo pasiūlytos kiek geresnės pasidavimo Livonijos ordinui sąlygos. Tad popiežiaus legatas buvo linkęs skaitytis su Viestartu, greičiausiai į jį žiūrėdamas kaip į būsimą vasalą.

3) Pabėgama pas užkariautojus ir priimamas krikštas mainais į apsaugą (neretai sutariama, kad sėkmės atveju pabėgėlis perleis dalį savo žemių (arba visas) ordinui). Klasikinis pavyzdys pateikiamas anonimo parašytoje *Eiliiuotojoje Livonijos kronikoje*, kur pasakojama apie pabėgusių lietuvių didžiūnų Dučio, Migerino ir Gineikos pasidavimą Livonijos ordinui ir jų krikštą⁷³. Panašiai pasielgė lietuvių kunigaikštis Tautvilas – pasikrikštijo Rygoje. Žinoma, Tautvilo ir minėtų lietuvių didžiūnų svoris buvo nelygiavertis. Į Tautvilą buvo žiūrima kaip į įrankį, padėsiantį užkariauti Lietuvą, o Dučio, Migerino ir Gineikos atveju buvo kalbama tik apie jų žemes, kurios, kaip vasalinės, bus perleistos (gražintos) didžiūnams, nugalėjus Lietuvą. Tokių pavyzdžių yra ir Petro Dusburgiečio kronikoje⁷⁴.

Dar daugiau pavyzdžių pateikiama Vokiečių ordino žemių perleidimo tokiems pabėgėliams XIII a. aktuose. Tokių pabėgėlių dažniausiai buvo iš Lietuvos, Sėlos ir kitų gretimų žemių. Šie kilmingi pabėgėliai (dažniausiai įvardijami kaip *nobiles*), priėmę krikštą ir tapę Vokiečių ordino vasalais, gaudavo tam tikrų dovanų, išlaiky-

mą ar žemės⁷⁵. Šiais atvejais sprendimas bėgti ir pasiduoti Vokiečių ordinui (ar jo atšakai Livonijoje), nors ir nulemtas kontroversiškų politinių aplinkybių (jos buvo įvairios), vis dėlto buvo pabėgėlių laisvos valios išraiška. Ir nors Vokiečių ordinas buvo linkęs su tokiais pabėgėliais derėtis, neabejotinai pabėgėlių statusas suponavo visai kitokias krikšto priėmimo aplinkybes. Apie derybas, kurios fiksuojamos Henriko Latvio kronikoje, aprašant Meinhardo misijų veiklos pradžią, čia nėra ko nė kalbėti.

4) Savanoriškas krikštas, neprarandant laisvės ir tampant misionieriaus pagalbininku. Henrikas Latvis, kalbėdamas apie Meinhardo veiklą, kelis sykius užsiminė, kad dalis lybių diduomenės savanoriškai krikštijosi⁷⁶. Kronikininkas pateikia ir užuominų, kodėl Meinhardui pavyko gana lengvai patraukti į krikščionybę dalį diduomenės: kai kurie lybiai draugavo su vokiečių pirkliais, atvykstančiais prekiauti⁷⁷. Neužmirškime, kad tarp lybių plito ir Rytų apeigų krikščionybė, antai Jersikos ir Kuoknesės didžiūnų rezidencijose minimos Rytų apeigų cerkvės⁷⁸, o ir pats Baltijos rytinis pakraštys, taigi lybių ir baltų žemės, buvo gana aktyvios prekybos su krikščionimis zonoje⁷⁹. Maža to, salytis su krikščionyste baltų žemėse prasidėjo dar iki šv. Adalberto-Vaitiekaus misijos į Prū-

⁷² Heinrichs. Livländische Chronik, Lib. III, cap. X, § 10, p. 40.

⁷³ Eiliiuotoji Livonijos kronika // Mindaugo knyga, eil. 2787–2829, p. 238–239.

⁷⁴ Petras Dusburgietis. Prūsijos žemės kronika, p. 98–99.

⁷⁵ Žr. Preußisches Urkundenbuch. Politische Abteilung (toliau – PUB), Bad. II, nr. 57, 125, 126, 222, 425 ir kt.; Bad. III, nr. 50, 51, 72, 73 ir kt.

⁷⁶ Plg. Heinrichs. Livländische Chronik, Lib. I, § 4, p. 2.

⁷⁷ Ten pat, p. 2: „Theutonici enim mercatores, Lyvonibus familiaritate coniuncti <...>.“

⁷⁸ Назарова Е. Л. Православие и социальная структура общества в Латвии (XI–XIII вв.) // Феодализм в России. Москва, 1987, с. 202–206.

⁷⁹ Blomkvist N. The Discovery of the Baltic, p. 523–530.

siją laikų, tai fiksuoja rašytiniai šaltiniai. Antai, vienoje iš šiam šventajam skirtų hagiografijų minima, kad prūsai jau žinojo krikšto apeigas⁸⁰. Taigi, krikščionybė iš Vakarų ir iš Rytų įvairiais kanalais (vienas svarbiausių – per prekybą, tai vėl fiksuoja ankstyvos, XI a. kronikos⁸¹) skynėsi kelią, taip čionykštes pagonių gentis supažindindama su naujuoju tikėjimu.

Kita vertus, Meinhardo laikais dar nebuvo sukurta nei politinių, nei karinių struktūrų, kaip atsitiko vyskupo Alberto laikais, kai Livonija 1207 m. buvo įforminta kaip Šventosios Romos imperijos lenas⁸², todėl, jau minėta, buvo įmanomi kitokio pobūdžio ir lygio susitarimai dėl krikšto. Beje, lybiai vyskupui Bertoldui priekaištavo, esą jis kumščiais siekiąs skleisti Evangeliją, o tai buvo nepriimtina⁸³. Šis epizodas dar kartą parodo, kad Meinhardo laikais susiklosčiusi misijų praktika lybiams buvo vis dėlto priimtinesnė, nei jo įpėdinio.

Tas pats pasakytina ir apie Lekno abato Gotfrydo bei Kristijono, vėliau tapusio pirmuoju prūsų vyskupu, veiklą. Tiesa, pastarojo veiklą reikia diferencijuoti. Dobrynės ordino įsteigimas 1228 m. žymi tam tikrą lūžį misijų veikloje, tačiau 1218–1223 m. kontekstas (lenkų kunigaikščių pastangos įsitvirtinti Prūsijoje, jų žygiams suteikiant kryžiaus žygio statusą, žemių dovanojimas prūsų vyskupui bei Kristijono vaidmuo šiuose įvykiuose) verčia manyti, kad Kris-

tijonas mėgino dar iki Dobrynės ordino įsteigimo suformuoti panašią valdą, kaip tą darė Rygos vyskupas Albertas⁸⁴. Todėl, turint omenyje Kristijono veiklą, galima kalbėti apie laikotarpį iki 1218–1223 m., kai savanoriškas krikštas dar buvo įmanomas neprarandant laisvės bei galios, ir po 1218–1223 m.

Tokių savanoriško krikšto pavyzdžių nuotrupų matome teisiniuose aktuose ir kituose rašytiniuose šaltiniuose. Antai, prūsų didikai Varpoda, pakrikštytas Pilypu, ir Svarbūnas, pakrikštytas Pauliumi, apie 1215 m. dovanuoja prūsų vyskupui Kristijonui žemės su kaimais⁸⁵. Įdomu, kad šie didikai greičiausiai buvo nuvykę į Romą ar net bus pakrikštyti paties popiežiaus Inocento III⁸⁶. Vadinamoji Alberiko kronika, užsiminusi apie abato Gotfrydo veiklą tarp prūsų, mini greičiausiai vietinės kilmės konvertitą Pilypą, kuris žuvo nuo tėvynainių prūsų rankų⁸⁷. Popiežiaus Inocento III 1206 m. spalio 26 d. bulėje, skirtoje Lekno abato Gotfrydo misijų darbams paremti, užsimenama apie konvertitų būrelius, kurie turėtų padėti vykdyti misijas⁸⁸.

⁸⁴ Gudavičius E. Kryžiaus karai Pabaltijyje, p. 51–52.

⁸⁵ PUB, Bd. I, nr. 9–10, p. 7–8.

⁸⁶ Zielińska-Melkowska K. Święty Chrystian – cysters – misyjny biskup Prus i pasterz ziemi chełmińskiej w latach 1222–1245 // Przegląd Regionalny, Toruń, 1993, z. 7, s. 13.

⁸⁷ Chronica Albrici monachi Trium Fontium. A monacho novi monasterii Hoiensis interpolata // Monumenta Germaniae Historica. Scriptore / Ed. Scheffer-Boichorst, 1874, t. 23, eil. 30–38, p. 887: „Abbas Godefridus de Luckina in Polonia cum monacho suo Philippo Wisselam fluvium, paganos dividens et christianos, transivit et Pruthenis paulatim predicare incipiens, duces Phalec ad fidem convertit et postmodum fratrem eius Sodrech. Monachus Philippus ibi martirizatus est <...>.“

⁸⁸ PUB, Bd. I, nr. 4, p. 2: „<...> abbatide Lakene, ut ad paganos illos, qui circa vestras regiones existunt <...> postulare transmitti, quatenus in eos aliquos manipulos colligat <...>.“

⁸⁰ BRMŠ, t. I, p. 185: „Unus videlicet ex iis, qui antea cognitus erat, eum esse, qui populum aquaria submersione pessumdaret <...>.“

⁸¹ Antai, Adomas Brėmenietis, aprašydamas Volino miestą, mini jame gyvenus ir pagonis, ir krikščionis, žr. Magistri Adam Bremensis, Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum, Lib. II, § 22, p. 79.

⁸² Gudavičius E. Kryžiaus karai Pabaltijyje, p. 24.

⁸³ Heinrichs. Livländische Chronik, Lib. II, § 4, p. 10: „<...> eos, qui fidem susceperunt, ad eam servandam compellas, alios ad suscipiendam eam verbis non verberibus allicias.“

1218 m. gegužės 15 d. popiežiaus Honorijaus III bulėje aiškiai minimi prūsų berniukai, kurie turi būti ruošiami misionierių darbui tam tikslui Prūsijos vyskupo Kristijono įsteigtose mokyklose⁸⁹. Tai leidžia manyti, kad konvertitų būta ne tik tarp diduomenės, bet ir tarp paprastų žmonių. Antai Henrikas Latvis kronikoje mini lietuvį krikščionį vertėją vyskupo Alberto dvare⁹⁰, kuris taip pat vargu ar buvo aukštos kilmės. Galiausiai būdingas pavyzdys yra lybių didikas Kaupas, kurį, kaip vieną pirmųjų priėmusių krikščionybę, mini kronikininkas Henrikas Latvis⁹¹. Analogiška situacija buvo ir estų gentyse. Antai 1170–1171 m. tarp estų misionieriavęs cistersas Fulkonas taip pat rėmėsi iš tos vietos kilusių dvasininkų pagalba⁹². Tokių estų kilmės vyskupo Alberto pagalbininką, vaikystėje į vienuolyną mokyti išsiųstą vyskupo Mienhardo, o vėliau nužudytą apostatų estų, mini ir Henrikas Latvis⁹³.

Šie pavyzdžiai nerodo, kad būta masinių savanoriškų atsivertimų, tačiau visus

tokius atsivertimus vaizduoti kaip pavienius, nekeičiančius esmės, būtų neteisinga. Istoriografijoje minima, kad pradinė christianizacijos fazė buvo vadinamoji taškinė christianizacija, kai krikščionybė plito siaurame rate, dažniausiai konkrečių didikų ar valdovų pilyse⁹⁴. Kaip tik tokių vaizdą ir galime išvelgti, kalbėdami apie baltų, lybių visuomenės pačioje XIII a. pradžioje. Skirtumas nuo kitų kraštų tas, kad, be lietuvių, jokie kiti baltai, jau nekalbant apie lybius ar estus, taip ir nesukūrė savo valstybės. Šiuo požiūriu Lietuvos valdovo Mindaugo krikštas, įvykęs kryžiaus karų epochoje, savo esme ir prigimtimi panėšėjo į kitų Vidurio Europos valdovų krikštus. Kadangi krikštas buvo gautas tarpininkaujant Livonijos ordinui, Mindaugas su juo negalėjo sudaryti jokių dinastinių sąjungų, kaip Čekija, Lenkija ar Vengrija⁹⁵. Tačiau tai nesutrukdė Mindaugui savarankiškai priimti sprendimą dėl krikšto, vėliau savo valstybei gauti tik nuo Apaštalų sosto priklausomą vyskupiją ir karališkąjį vainiką. Taigi, Mindaugo atėjis bus valstybingumą turinčios teritorijos valdovo atėjis – kokybiškai kitoks, nei buvo valstybingu-

⁸⁹ Ten pat, nr. 23, p. 17. Panaši bulė buvo išleista ir 1218 m. birželio 15 d., ten pat, p. 20–21.

⁹⁰ *Heinrichs. Livländische Chronik, Lib. III, cap. 15, § 9, p. 99: „Erat autem Philippus idem de gente Lettonum et in curia episcopi enutritus et adeo fidelis effectus, ut interpres ad keteras gentes docendas mittetur <...>“.*

⁹¹ *Heinrichs. Livländische Chronik, Lib. III, cap. 7, § 3, p. 20.*

⁹² *Liv-, Est- und Kurländisches Urkundenbuch nebst Regesten (toliau – LUB) / Ed. F. G. Bunge. Reval, 1853, Bd. 1, nr. 4: „Fulconi, Estonum episcopo <...> proponit assumere, Nicolaum monachum, qui de gente illa, sicut accepimus, est oriundus <...>“.*

⁹³ *Heinrichs. Livländische Chronik, Lib. III, cap. X, § 7, p. 37: „<...> capto Iohanne sacerdote suo <...> Ipse enim natus de Wironia et a paganis in puericia captus, per venerabilem Meynardum episcopum a captivitate absolutus et, ut sacris litteris imbueretur, ab eodem est in claustro Segeberge locatus. Ubi cum plurimum profecisset, cum episcopo Alberto in Lyvoniā profectus est et sacros adeptus ordines in Holmēsi parochia multos convertit ab ydolorum cultura.“*

⁹⁴ *Plg. Gelling M. H. The kingdom of Denmark // Christianization and the rise of christian monarchy. Scandinavia, Scandinavia, Central Europe and Russia c. 900–1200 / Ed. N. Berend. Cambridge, 2007, p. 86–87; Blomkvist N., Brink S., Lindkvist T. The kingdom of Sweden, ten pat, p. 187, 190; Sommer P., Třeštík D., Žemlička J. (ad. material Z. Opačić). Bohemia and Moravia, ten pat, p. 228, 230; Urbańczyk P., Rosik S. The kingdom of Poland, with an Appendix on Polabia and Pomerania between paganism and Christianity, ten pat, p. 277, 282–283, 292.*

⁹⁵ Apie moterų vaidmenį Vidurio Europos šalių krikšto istorijoje ir vedybų reikšmę plačiau – *Homza M. The role of Saint Ludmila, Doubravka, Saint Olga and Adelaide in the conversions of their countries (the problem of Mulieres Suadentes, persuading Women // Early Christianity in Central and East Europe / Ed. P. Urbańczyk. Warsaw, 1997, p. 187–202.*

mo neturinčios lybių ar prūsų diduomenės XII a. antroje pusėje–XIII a. pradžioje.

Misionierių politinis vaidmuo užkariavimuose

Kaip sakyta, iš dalies vyskupas Bertoldas, vyskupas Albertas Livonijoje ir vyskupas Kristijonas Prūsijoje tapo misionieriais, kuriančiais politines struktūras ir sankcionuojančiais jų steigimą. Tiesa, vyskupas Bertoldas, kaip mini Henrikas Latvis, greičiausiai buvo gavęs Apaštalu sosto sankciją tapti kryžininkų vadu⁹⁶, nors kronikininko minima bulė neišliko, apie ją nekalbama ir kituose šaltiniuose⁹⁷. Kadangi Bertoldas greitai žuvo, jis nespėjo įkurti jokių politinių struktūrų. Bet iš Bertoldo reikalavimo lybių diduomenei atsiųsti įkaitus⁹⁸ aiškėja, kad antrasis lybių vyskupas, nepasisekus taikiai evangelizuoti, greičiausiai turėjo planų padauguvyje įkurti bent jau laikinas kryžininkų žygius įteisinančias struktūras. Kaip tik lydymas tokių kryžininkų trečiasis lybių vyskupas Albertas ir atvykęs į Livoniją. Čia kaip tik matome akivaizdų misionieriaus vaidmens pakitimą. Juk iš pradžių vyskupas Bertoldas pas lybius buvo atvykęs, kaip rašo Henrikas Latvis, be jokios kariuomenės, kaip ir pridera cisterių vienuoliui⁹⁹. Albertas į Livoniją atvyko iš karto su kryžininkais iš Gotlando ir Vokietijos¹⁰⁰. Tokį Alberto žingsnį lėmė Bertoldo žūtis. Iki pat Kalavijuočių ordino įsteigimo 1202 m. (patvirtintas popiežiaus

1204 m.) Albertas kelis sykius vis grįždavo į Vokietiją rinkti kryžininkų, taigi, viltasi išsilaikyti laikinomis struktūromis. Tačiau viltims nepasiteisinus, arba naudojant ne labai efektyvias (laikinas) priemones, dar iki Kalavijuočių ordino įsteigimo vyskupas Albertas pradėjo dovanoti žemes pirmiesiems savo vasalams kryžininkams¹⁰¹. Pabrėžtina, kad šiuos dovanojimus Albertas vykdė kaip žemių suvereną, gavęs sankciją iš paties Apaštalu sosto.

Įsteigus Kalavijuočių ordiną, suteikus žemės pirmiesiems kryžininkams – vasalams, galiausiai savo valdą įforminus kaip Šventosios Romos imperijos leną, misionierius vyskupas Albertas tapo siuzerenu ir politinių struktūrų Livonijoje steigėju. Antai, vyskupo Alberto laikais atsirado pirmosios administracinės struktūros – fogto institucija. Taigi, iš esmės pasikeitė misionieriaus santykis su vietinėmis gentimis. Tai yra Albertas, kaip asmuo, atstovaujantis bažnytinėms struktūroms kaip misionierius, tapo politinės struktūros steigėju ir atstovu. Teiginiai, esą valstybė Livonijoje buvo naujakrikštų, valdoma Bažnyčios, žinoma, vargu ar turi pagrindą¹⁰². Ir nors Kalavijuočių ordinas, o po Saulės mūšio – Livonijos ordinas, kaip Vokiečių ordino šaka, išsikovojo dominuojančias pozicijas, pirminiame Livonijos christianizacijos etape būtent vyskupas Albertas reprezentavo politinę valdžią¹⁰³. Tai leido jam vykdyti kryžiaus žygius prieš pagonis, taip palengva plečiant savo valdomas teritorijas. Istoriografijoje jau pažymėta, kad kryžiaus žygių iniciatyva priklausė būtent Albertui, o Apaštalu sostas šias iniciatyvas

⁹⁶ *Heinrichs*. Livländische Chronik, Lib. II, § 3, p. 9.

⁹⁷ *Dygo M.* op. cit., p. 79.

⁹⁸ *Heinrichs*. Livländische Chronik, Lib. II, § 5, p. 10: „*Episcopus ab eis huius securitatis obsides filios ipsorum requirit <...>*.“

⁹⁹ Ten pat, Lib. II, § 2, p. 8: „<...> *primo sine exercitu Domino se committens fortunam exploraturus Lyvoniā pergūt <...>*.“

¹⁰⁰ Ten pat, Lib. III, cap. III, § 1–2, p. 12.

¹⁰¹ Ten pat, Lib. III, cap. V, § 1, p. 15–16.

¹⁰² *Bauer A.*, op. cit., p. 33.

¹⁰³ Ten pat, p. 31–33.

rėmė, bet ne inspiravo¹⁰⁴. Žinoma, tokia traktuotė vargu ar keitė esmę.

Reikia paminėti ir kitą svarbų niuansą. Savo prigimtimi ne visi kryžiaus žygiai Livonijoje buvo vienodi. Kai kurie jų buvo nukreipti prieš apostatus, tai rodo 1199 m. spalio 8 d. bulė¹⁰⁵ ir Henriko Latvio įvardyta bulė Bertoldui¹⁰⁶. Ne vieną tokių kryžiaus žygį mini Henrikas Latvis, aprašydamas vyskupo Alberto veiklą. Pavyzdžiui, aprašytas 1205 m. kryžiaus žygis buvo nukreiptas prieš apostatus lybius¹⁰⁷. Tačiau kryžininkai kartu su žiemgalių didžiūno Viestarto kariais dalyvavo ir tų pačių metų karinėje kampanijoje prieš lietuvius¹⁰⁸. Taigi, pirmu atveju kryžininkų ietys buvo nukreiptos į apostatus lybius, antru atveju tie patys kryžininkai savo ginklus nukreipė į pagonis lietuvius. Ir tai daryta kryžininkams susidėjus su kitais pagonimis – žiemgaliais! Taigi, akivaizdu, kad kryžininkai ne tik nesibodėjo plėsti svetimą turtą, bet ir tai darė susidėję su pagonimis, kuriuos vyskupas Albertas turėjo atversti į krikščionybę.

Be plėšiamojo pobūdžio ir prieš apostatus nukreiptų kryžiaus žygių, vyko dar vieni – turint tikslą plėsti įkurtas politines struktūras, taigi ir užkariauti naujas žemes. Nuo 1207 m. Livonijoje užkariavimais ir

plėšiamaisiais žygiais tapo suinteresuotas Kalavijuočių ordinas, tam gavęs koncesiją iš paties vyskupo Alberto, kuris, kad ir nenoriai, pripažino kalavijuočiams trečdalį visų ir būsimų užkariautų žemių (1210 m. popiežius patvirtino Livonijos žemių padalijimą)¹⁰⁹. Tose žemėse jau ne vyskupas Albertas, bet Kalavijuočių ordinas toliau plėtė įkurtas politines struktūras (vėliau vietoje trečdaliu žemių Rygos vyskupai buvo priversti atiduoti du trečdalius užkariautų žemių). Tiesa, formaliai Albertas išliko Kalavijuočių ordino siuzerenu. Tad Albertas, kaip politinis lyderis (ne kaip Livonijos Bažnyčios galva), kartu būdamas ir misionierius, toliau vykdė kryžiaus žygius ir buvo suinteresuotas plėsti savo žemes. Antai, 1209 m. buvo užimta Jersikos pilis, o kunigaikštis Vsevolodas priverstas tapti būtent Alberto, o ne Kalavijuočių ordino vasalu¹¹⁰. Kad Albertas rūpinosi toliau skelbti kryžiaus žygius, rodo chronologiškai vėlesnės popiežiaus bulės¹¹¹. Lygia greta koncesiją užkariavimams iš imperatoriaus Frydricho II gavo ir Kalavijuočių ordinas¹¹².

Panašus procesas vyko ir Prūsijoje. Petras Dusburgietis, kalbėdamas apie Dobrynės ordino įsteigimą, pabrėžė, kad buvo susitarta dėl būsimų užkariautų žemių valdymo¹¹³. Galiausiai tai buvo patvirtinta ir vėlesnėse, paties popiežiaus patvirtintose Vokiečių ordino ir Mozūrijos kunigaikščio

¹⁰⁴ Plg. *Brundage J. A. The Thirteenth-Century Livonian Crusade: Henricus de Lettis and the First legatine Mission of Bishop William of Modena, to paties, The Crusades. Holy War and Canon law. Hampshire, 1991, p. 4.*

¹⁰⁵ LUB, nr. 12, p. 13–15.

¹⁰⁶ Čia reikia pridurti, kad Bertoldo laikais ne visi Meinhardo pakrikštyti lybiai buvo traktuojami kaip apostatai, tai išduoda Bertoldo pasakyti žodžiai „*eos, qui fidem susceperunt, ad eam servandum copmellas*“, žr. *Heinrichs. Livländische Chronik, Lib. II, § 5, p. 10.*

¹⁰⁷ *Heinrichs. Livländische Chronik, Lib. III, cap. IX, § 6–13, p. 28–32.*

¹⁰⁸ Ten pat, Lib. III, cap. IX, § 2–4, p. 26–28.

¹⁰⁹ *Gudavičius E. Kryžiaus karai Pabaltijyje, p. 24. Plg. Heinrichs. Livländische Chronik, Lib. III, cap. XI, § 3, p. 48–50; LUB, nr. 16–17, p. 22–24.*

¹¹⁰ *Heinrichs. Livländische Chronik, Lib. III, cap. XIII, § 4, p. 69–71.*

¹¹¹ LUB, nr. 46, p. 51.

¹¹² Plačiau apie tai – *Gudavičius E. Kryžiaus karai Pabaltijyje, p. 28–29.*

¹¹³ *Petras Dusburgietis. Prūsijos žemės kronika, p. 75–77.*

Konrado sutartyse¹¹⁴. Bet, lygindami Alberto ir Kristijono kuriamų politinių struktūrų steigimą, matome tiek panašumų, tiek skirtumų. Vyskupas Albertas, kaip vėliau ir vyskupas Kristijonas, buvo gavęs sankciją iš Apaštalų sosto steigti naujas vyskupijas ir konsekruoti kitus vyskopus¹¹⁵. Kristijonas, kaip ir Albertas, gavo iš popiežiaus teisę teikti atlaidus kryžininkams¹¹⁶. Tačiau iki Vokiečių ordino atsikraustymo į Prūsiją vyskupas Kristijonas politinių struktūrų kūrimo darbą turėjo derinti su lenkų kunigaikščių politiniais interesais.

Atsižvelgtina į dar vieną svarbų panašumą: 1222 m. rugpjūčio 5 d. Lončino sutartimi vyskupas Kristijonas iš Mozūrijos kunigaikščio Kulmo žemėje gavo valdų kaip pasaulietinis suverenas¹¹⁷. Vyskupas Albertas, formindamas Livoniją kaip Šventosios Romos imperijos leną, taip pat buvo pripažintas suverenu. Minėtą Lončino sutartį netrukus patvirtino ir popiežius Honorijus III¹¹⁸. Šiuo atveju skirtumas tarp Alberto ir Kristijono buvo tas, kad Kristijonas donaciją gavo iš Mozūrijos kunigaikščio, taigi, jam dar tik reikėjo įsitvirtinti Prūsijoje, o Albertui buvo pripažinta tai, kas jau buvo užkariauta ir ką dar galės užkariauti. Šiuo požiūriu abu misionieriai veikė panašiai – steigė politines struktūras naujakrikštų žemėse. Tačiau tik 1228 m. buvo įsteigtas Dobrynės ordinas, o dar po kelerių metų atsikraustė ir Vokiečių ordinas¹¹⁹. Šiuo požiūriu Kristijonui

sekėsi mažiau, nei vyskupui Albertui¹²⁰. Atsižvelgtina ir į tai, jog būtent Vokiečių ordinui 1230 m. vyskupas Kristijonas perleido beveik visas valdas ir teises (įskaitant ir patronato teisę steigiant bažnyčias) Kulme¹²¹, taip pat, žinoma, būsimose nukariautose žemėse. Šiuo atveju Vokiečių ordinas į Prūsiją įžengė kaip legalizuotas ir universaliųjų bei vietinių valdžių sankcionuotas suverenas. Vokiečių ordino padėtį lengvino tai, kad vyskupas Kristijonas pakliuvo į sembų nelaisvę, tai leido ordinui į savo rankas sutelkti visą politinių struktūrų kūrimą. 1234 m. rugpjūčio 3 d. popiežius Grigalius IX oficialiai sankcionavo Vokiečių valstybės įkūrimą, imdamas ją į savo globą („*in ius et proprietatem beati Petri suscipimus et eam sub speciali Apostolice Sedis protectione ac defensione perpetuis temporibus*“¹²²). Kalavijuočių ordinas, kaip, beje, ir vyskupas Albertas, tokį statusą turėjo išsikovoti kariaudami su konvertitais ir pagonimis. Vokiečių ordinui iš karto buvo sudaryta tam tikra bazė, iš kurios ir prasidėjo Prūsijos užkariavimas.

Visi šie aptarti procesai akivaizdžiai rodo, kaip vyko „vidinė“ slinktis nuo misionierių Alberto ir Kristijono prie politinių struktūrų steigėjų Alberto ir Kristijono.

Išvados

Tyrimas parodė, kokiais atvejais ir kaip pirmieji baltų genčių misionieriai XI a. pabaigoje–XIII a. pirmoje pusėje tapo ne tik krikščionybės skleidėjais, bet ir politinių struktūrų kūrėjais. Galime kalbėti apie ke-

¹¹⁴ Plačiau – Boockmann H. Vokiečių ordinas, p. 71–76. Plg. Państwo zakonu krzyżackiego w Prusach. Władza i społeczeństwo, p. 55–61.

¹¹⁵ PUB, nr. 19, p. 14.

¹¹⁶ Ten pat, nr. 17, p. 13.

¹¹⁷ Ten pat, nr. 41, p. 27–32.

¹¹⁸ Ten pat, nr. 44, p. 33–34. Plačiau – Gudavičius E. Kryžiaus karai Pabaltijyje, p. 52.

¹¹⁹ Tiesa, pirmieji Konrado Mazoviečio dovanojimai Vokiečių ordinui pasirodė 1228 m. balandžio 23 d., PUB, nr. 64, p. 47.

¹²⁰ Priežastys plačiai pristatytos – Gudavičius E. Kryžiaus karai Pabaltijyje, p. 52–58.

¹²¹ PUB, nr. 73, p. 53–54 (vadinamoji Riječio bulė).

¹²² Ten pat, nr. 108, p. 83–84.

lis atvejus, kaip buvo primetamas krikštas toms visuomenėms, kurios neturėjo valstybingumo. Pirmu atveju vis dėlto buvo įmanomas savanoriškas ir neprievartinis krikštas, kokį matome Meinhardo, Gotfrydo arba (pirminiame etape) Kristijono misijose, tiesa, mainais už misionierių ir jų padėjėjų pagalbą kilus baltų ir finougrų genčių tarpusavio rietenoms. Antru atveju krikštas tapdavo nukariavimus vainikuojančiu aktu, įteisinančiu pačius užkariavimus. Taip atsitiko vyskupo Alberto laikais Livonijoje, tai buvo įteisinta ir vyskupo Kristijono laikais Prūsijoje. Trečiu atveju buvo įmanomi savanoriški krikštai, tačiau faktiškai prarandant turėtas politines teises ir tampant užkariautojų kuriamų politinių struktūrų vasalais. Taip atsitikdavo su tais, kurie, pabėgę į Livoniją arba Prūsiją, pasi-

duodavo Vokiečių ordino arba misionierių, kaip siuzerenų, globai ir valiai. Ketvirtu atveju taip pat buvo įmanomas savanoriškas ir neprievartinis krikštas, tampant misionierių pagalbininkais ar net misionieriais. Tačiau ketvirtu atveju vis dėlto reikėtų atskirai kalbėti apie Meinhardo arba abato Gotfrydo misijas, kai dar nebuvo įsteigtos jokios politinės struktūros, ir tas misijas, kurios vyko jau sankcionavus politinių struktūrų steigimą Baltijos regione.

Nuo to priklauso ir misionieriaus kintantis statusas bei vaidmuo: vyskupai Albertas ir Kristijonas, būdami misionieriai, tapo politinių struktūrų steigėjais. O tai ir nulėmė, kad Baltijos regiono rytinėje dalyje labiausiai išplito vadinamosios prievartinės misijos. Jos įgijo politinei prievartai būdingų bruožų.

ABOUT THE CHARACTER OF CHRISTIAN MISSIONS AND THE CONQUEST OF THE EASTERN COAST OF THE BALTIC REGION IN THE SECOND HALF OF THE 12TH CENTURY AND THE BEGINNING OF THE 13TH CENTURY

Marius Ščavinskas

S u m m a r y

In this article, cases of baptism adoption on the Eastern coast of the Baltic Sea are analyzed, relating them to the transformation of the role of the missionary during the conquests, pertinent to the epoch of the Crusades. The research revealed in what cases and how the first missionaries to the Baltic tribes in the end of the 11th century and the first half of the 13th century became not only the preachers of Christianity, but also the founders of the political structures. We can speak about several cases when baptism was enforced on societies with the absence of statehood. In the first case, a voluntary and non-coercive baptism was still possible, which can be observed in the missions of Meinhard, Gotfrid or (in the first stage, before 1218) Christian, though in exchange for the help received from the missionaries and their assistants during the

period of disagreements between the Baltic and Finno-Ugric tribes. In the second case, the baptism used to become an act of crowning the conquests, legitimizing the conquests themselves. This happened in Livonia during the rule of Bishop Albert; this was also validated in Prussia during the time of the rule of Bishop Christian (from 1218). In the third case, voluntary baptism was possible, however, in exchange for the loss of political rights and becoming vassals of the political structures established at that time there. This happened with those who, after having fled to Livonia or Prussia, submitted to the guardianship and will of the German Order or the missionaries as suzerains. In the fourth case, while becoming assistants to the missionaries or even the missionaries themselves, a voluntary and non-coercive baptism was possible as

well. However, having in mind the fourth case, still a separate discussion on the missions of Meinhard or abbot Gotfrid, when no political structures had been established yet, and on the missions implemented after sanctioning the establishment of political structures in the Baltic region during the rule of Bishop Albert (after 1201) and in the time of Bishop Christian (after 1018) should be held.

The changing status and the role of the missionary are related to the fact that both Bishop Albert and Bishop Christian, not ceasing to be missionaries themselves, became founders of political structures. Thus, the so-called coercive missions acquired their widest form of expansion in the Eastern part of the Baltic region. They attained features of political coercion.

*Īteikta 2012 03 01
Parengta skelbti 2012 04 06*